

PA
2200

ԹՈՒՂԹ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ

Տ. Տ. ՄԱԿԱՐԱՅ

ՍՐԲԱԶՆԱԴՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅԵ ՀԱՅՈՑ

ԱՌ

ՀԱՄՕՐԷՆ ԴԱՍՍ ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆԱՅ

ԵՒ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆԱՅ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՂԱՐՀԱԳԱՏ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱՆԻ

1888—ՈՅԼԸ

1297

281-6

Մ-18

1297-ա

ՄԱԿԱՐ ԾԱՌԱՅ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍԱՆՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ
 ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ
 ՀԱՅՈՑ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ
 ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՑ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՅԻՈՑ
 ՍՐԲՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱԾՆԻ:

Երջանկազարդ կաթուղիկոսաց Տանն Կիլիկիոյ և Աղթա-
 մարայ, սրբազան պատրիարքայն Հայոց Ս. Երուսաղեմոյ
 և Կոստանդնուպօլսոյ, գերապատիւ առաջնորդաց վիճա-
 կացն մերոց որ ի Ռուսաստան, ի Թուրքիա և ի Պարսկաս-
 տան, շնորհազարդ վարդապետաց և քահանայից՝ քարոզչաց
 Բանին կենաց և ամենայն հոգևոր պաշտօնէից Հայաստա-
 նեայցս Առաքելական սուրբ Եկեղեցւոյ, ևս և համօրէն
 դասու ժողովրդականաց՝ ըստ իւրաքանչիւր կարգի և ա-
 տիճանի՝ արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց և ամենայն
 չափու հասակի՝ հաւատով ի Քրիստոս զարգացելոց, որք

ի սիւրբ Եւոս աշխարհաց՝ մատուցի Յիսուսաւանդ ողջոյն) սէր՝
խաղաղութիւն և հայրապետական օրհնութիւն. ամէն:

Լուարուք շնորհածին որդիք նորոյս Սիովնի՝ Առաքելական
Մեծի Աթոռոյ Կաթողիկէ Սրբոյ Էջմիածի և ունին զիք բա-
նից, զորս ոչ ես, այլ սրբազան առաքեալն Պօղոս, շարժեալ
ի Հոգւոյն Սրբոյ, գրէ առ հաւատացեալսդ. « Որպէս ընկալա-
րուք զՔրիստոս Յիսուս զՏէր, նովին գնասջիք: Զգոյշ լե-
րուք մի որ իցէ որ զձեզ կողոպտիցէ ճարտարութեամբ և
սնտոի խաբէութեամբ, որք ըստ մարդկան աւանդութեան և
ըստ տարերց աշխարհի և ոչ ըստ Յիսուսի Քրիստոսի »:

Գիտեմ, սիրելիք զի ի բազմատազնապ ժամանակիս յայս-
միկ բազում ինչ է, որ հայի ի մտադրեցուցանել զմիտս ձեր:

1032-2014

գիտեմ, զի փորձութիւն բազում պաշարեալ ունի զձեզ
առ ի դրդուեցուցանել ի հաւատոցն, յոր կոչեցեալքք էք
շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն: Այլ քաջալերեցարուք և հաստա-
տուն կալարուք զոր ուսայքդ, ունիք ձեզ առաջնորդ հա-
ւատոյ և ճշմարիտ ուղեցոյց վարդապետութեան կրօնից զաս-
տուածաշունչ մատեանս հնոց և նորոց կտակարանաց: « Այլ
զու, ասէ ս. առաքեալն Պօղոս, « հաստատուն կաց յոր
ուսարդ և հաւատարիմ եղեր. գիտեմ՝ ուստի ուսար, զի
զգիրս սուրբս գիտես, որ կարող են իմաստուն առնել զքեզ
ի փրկութիւն ի ձեռն հաւատոցն որ ի Քրիստոս Յիսուս »:
Լուարուք ապաքէն, զի որ խօսեցաւ ի գիրս սուրբս բերա-
նով մարգարէից և առաքելոց, նոյն Հոգին Սուրբ ծանոյց
մեզ և զպատգամս փրկութեան: Արդ աւասիկ եկեալ հասեալ
են առ դրունս ձեր արբանեակք մոլորութեան, որոց ճար-
տարութիւն արուեստից ի բան և՛ ի գիր և՛ ի գործ յայն և՛
եթ հայի կէտ նպատակի, զի կարծեցուցանիցեն զձեզ մո-
լորեալս ի ճշմարտութեանց հաւատոյ. արդ որպէս ուսա-
րուքք և ընկալարուք զՔրիստոս Յիսուս զՏէր, նովին գնաս-
ջիք. գիտիցէք ապաքէն թէ զի՞արդ ըմբերանել ըմբերանիցէ
զմոլորեալսն Տէրն մեր. « Մի զոք կոչէք, ասէ, վարդապետ,
զի մի է ձեր ուսուցիչ, և մի կոչիցիք ուսուցիչք, զի ու-
սուցիչ ձեր Քրիստոս է, » Փութացարուք ապաքէն զհետ
մեծի անզուգական Վարդապետին, որ հովիւ է մեր ճշմարիտ.
« Ճանաչէ զիւրսն և ճանաչի յիւրոցն, որք զձայն նորա ճա-
նաչեն և զօտարի զհետ ոչ երթիցեն, այլ փախիցեն ի նմանէ,
զի ոչ ճանաչեն զձայն օտարաց »: Մի հայիք ի մոլորութիւնս,
որք յօտարաց առ ձեզ պատրուակաւ ճշմարտութեան քա-
րողեալ լինին, բանք օտարաց՝ յանուն Աստուծոյ հնչեցեալք՝
միտս ունին երկդիմիս և հային ի շահ և եթ նոցին և ի
փառս աշխարհի: Մի խաբիք ի մտացածին ճարտարութեանց
անտի որսողացն, որք զհետ լինին ի կողոպտել զձեզ ի շնոր-
հաց Հոգւոյն Սրբոյ և յանդորրութենէ խղճի մտաց և զամե-
նայն մարդկեղէն աւանդութիւնս կարծեցուցանեն յաղբերէ
անտի Աստուածաշունչ մատենից: Յիշեալիք հանապազ, զի
« մեք ոչ զհոգի աշխարհի առաք, այլ զհոգին, որ յԱստու-
ծոյ զի ծանիցուք զայն, որ յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ »:

Ապաքէն զոր ուսուցանէ Հոգին Սուրբ՝ ի հաւատոյսն ըզ-
 գուշանալ ձեզ ի վարդապետութեանց, առհասարակ յօտա-
 րաց անտի հնչեցելոց ի լսելիս ձեր, շատ լիցի այսքանեալ
 ածել ի միտս հարազատ որզւոցդ մօրս մերոյ լուսոյ՝ սրբոյ
 Կաթողիկէ Էջմիածնի: Այլ արգ ամենայն լրջմտութեամբ
 ունկն դիք բանիցս, զորս ըստ սրբազան պարտուց պաշտա-
 մանս հանգամանք ժամանակիս հարկեցուցանեն զիս աւանդել
 ձեզ գրով ի զգուշութիւն յայնոցիկ արբանեկաց Հռովմայ,
 ոյք ի հրապարս անդ աշխարհային մեծութեան գան ի գայ-
 թակեցուցանել զձեզ և հանել ի ծոցոյ սրբոյ Կաթողիկէ
 և Առաքելական Եկեղեցոյս Հայաստանեայց, ըստ թելա-
 դրութեան շրջաբերական թղթոյ քահանայապետին Հռովմայ
 Լեոնի ԺԳ. տուելոյ յանուն պատրիարքին հռովմէական Հա-
 յոց ի 15/23 յուլիսի տարւոյս:

Լուարնք ինձ, որդեակք իմ. մեծ ևս քան զայս ուրա-
 խութիւն ոչ որ ունի, յորժամ տեսնեմ, ըստ Առաքելոյն,
 զի որդեակքդ իմ ճշմարտութեամբ գնայք ի փորձութիւնսն
 հաւատոյ, սր ի Բրիտոս Յիսուս: Յո՛ւշ լիցի ձեզ, զի և
 նախնիք մեր երանելիք կատարեցին զընթացս իւրեանց ի բովս
 փորձութեան հաւատոյ: Քանզի, որպէս գիտեմք, ի վաղնջուց
 անտի ժամանակաց անքննելի նախախնամութեամբ Ամենակա-
 լին Աստուծոյ լուսափայլեալ պայծառանայր յաշխարհի մե-
 րում վարդապետութիւն սրբոյ Աւետարանին Բրիտոսի, իբրև
 յամենազօր հրամանէ Հոգւոյն Սրբոյ հնչէին լերինք և հոյիտք
 հայրենեաց մերոց ի ձայն քարոզութեան սրբոց առաքելոցն՝ Թա-
 դէի և Բարթողիմեայ և հեղմամբ արեան նոցին և սրբոց
 վկայիցն՝ Ոսկեանց և Սուքիասեանց լուացեալ սրբէին յաղ-
 տոյ հեթանոսական մարտութեան գաշտք և հրապարակք
 գաւառաց և քաղաքաց հնոյ աշխարհին Հայոց: Անդ ի յա-
 ճախել քարոզութեան Բանին կենաց, իբրև աճէր և բազմա-
 նայր թիւ նահատակաց և վկայից յաշխարհիս մերում,
 պարգևեալ լինէր յամենախնամ՝ Արարչէն լուսաւորիչ հոգ-
 ւոյ մերոյ մեծ խոստովանողն և բազմաչարչար վկայն ճըշ-
 մարտութեան, յաջորդն նախկին լուսաւորչացն՝ Թադէի և
 Բարթողիմեայ՝ սուրբն Գրիգոր Պարթև, որում պայծա-
 րահրաշ ցուցակութեամբ վերնոյն ընծայեցաւ ի Վաղարշա-

պատ քաղաքի աստուածակերտ ամպղէն շինուած մօրս մե-
 րոյ լուսոյ՝ սրբոյ Կաթողիկէ Եկեղեցոյս Հայաստանեայց:
 Արգ ըստ ցուցակութեանս ըստ այսմիկ ի գազաթն մեծի աս-
 տուածակերտ շինուածոյն Կաթողիկէ Եկեղեցոյս կարգեալ
 եղև Աթոռս այս Հայրապետութեան պաշտպան և գէտ
 սրբութեան կրօնից, պատկեալ լուսապայծառ Խաչիւն Բրիտ-
 տոսի, օրինակաւ ազնիւ և պատուական տարերոյ բնութեան՝
 սսկւոյ, հրոյ, ամպոյ և լուսոյ, յորոց կանգնեցաւ շի-
 նուածն զարմանալի, եցոյց Տէր, զի յաւիտենական է սուրբ
 Եկեղեցիս Հայաստանեայց և անեղծանելի ի մարդկանէ, զոր
 ոչ վերինք կարեն շարժել և ոչ ներքինք գրգուեցուցանել,
 զի զօրութիւն Ամենակալին բնակեալ է ի նմա: Եւ այս-
 պէս՝ ցուցմամբ մասին Աստուծոյ ընկալաւ աշխարհս Հայոց
 զայս Աթոռ երկնահանգէտ, որ բարձր քան զերկին և պայ-
 ծառ քան զարեգակն գեր ի վերոյ երևեալ, պանծայ արգ-
 փառօք իւրովք, ի դարս դարս ժամանակոց եղեալ աստղ
 լուսատու տանս Հայոց ըստ աւետարանական վարդապետու-
 թեանցն, զորս աւանդեցին սուրբ առաքեալքն և երանելի
 հարք Եկեղեցոյս Հայաստանեայց: Ապաքէն նոյն Տէրն ամե-
 նախնամ յարոյց յորդոց և ի թոռանց սրբոյն Գրիգորի
 լուսաւորչին մերոյ զախոյեանս ինքնուրոյնութեան Հայաս-
 տանեայց Առաքելական սուրբ Եկեղեցոյ՝ զսուրբ հայրա-
 պետսն զԱրիտակէս և զՎրթանէս, զՄեծն Ներսէս և զՍա-
 հակն Պարթև, ընդ որս և զսուրբն Մեսրոպ և զամենայն
 վաստակակիցս սորա, որք լցին զվայրս աշխարհիս մերոյ
 բազմութեամբ եկեղեցեաց, վանօրէից և վկայարանաց և
 հնչեցուցին ի նոսա զձայն քարոզութեան սրբոյ Աւետարանին
 ի բարբառ հայրենի՝ թարգմանութեամբ սրբոց կապարանացն:

Արգ լուարնք ամենեքեան և ի միտ առէ՛ք զանհերքելիս
 զայս ճշմարտութիւն, զի, որպէս լուսայք, սրբոց կտակարա-
 նացն ուսմունք և շնորհաբաշխ վարդապետութեանն Բրիտ-
 տոսի հաստատութիւն ի Հայս յաջողեալ լինէր մարդասիրա-
 կան սղորմութեամբ Բարձրելոյն ընդ ձեռն նախկին լուսաւոր-
 չացն մերոյ դեռ յայնժամ, յորժամ Հռովմ և համօրէն արև-
 մտեայք ի խաւարի կռապաշտութեան թարթափէին: Ի շնոր-
 հայ անտի Հոգւոյն Սրբոյ ի դարս դարս յսրածիգ ժամանա-

կացն անցելոց սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց, յար ի մեծի պարզութեան եղեալ և յանարատութեան, բարձր ի գլուխ պանծայ ընդ անեղծ պահպանութիւն նախնի կանոնաց և կարգաց Եկեղեցւոյն Քրիստոսի: Անդրանիկն յեկեղեցիս քրիստոնէից սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց հանապազ խոտեալ մերժեալ է յինքենէ զամենայն մոլորութիւնս հաւատոյ, և զնորամուտ վարդապետութիւնս կրօնից ընդ բանիւ արարեալ, կայ միշտ ի մեծի խոստովանութեանն, զոր սահմանեցին սուրբ առաքեալքն Քրիստոսի և երանելի հարքն առաջնոց երից տիեզերական սուրբ ժողովոցն, որ ի Նիկիա, ի Կ. Պօլիս և յԵփեսոս:

Ըստ ներելոյ ամենախնամ Արարչին և ի նախնիս մեր հասին, որպէս ի ձեզ, փորձութիւնք հաւատոյ բազմադիմիք. զի յարեան ի վերայ հօտին Քրիստոսի մոլորութիւնք մոգական ուսման, հրապոյրք հեթանոսական բարուց և պատրանք աշխարհային փառաց. յարեան ի մոլորեցուցանել, եթէ հնարինչ իցէ, և զընտրեալսն, զաշակերտեալսն ճշմարտութեանն աստուածայնոյ. ելին յարձակեցան ի վերայ քրիստոնէից բռնութիւնք բանտից և կապանաց, սրածութիւնք և գերեվարութիւնք պաշարեցին զանձինս նոցին. դասք և երամբ մկրտելոց յաւազանին լուսոյ անկան ի ձեռս մոլորելոց՝ պաշտօնէից հրոյ և արեգական. տաճարք ընծայեալք Աստուծոյ եղեն կոխան թշնամեաց Խաչին Քրիստոսի. վարդապետք Աւետարանին Տեառն տարաշխարհ վարեցան, մաշելով զանձինս ի շլթայս և ի կապանս անօրէնութեան. սրբանուէր անօթք ի պղծութիւն մատնեցան. և պաշտօն Խաչին Տեառն ծաղր և ծանակ լինէր ի հրապարակս: Եւ զի՞նչ. ամբարշտութեանն գողցես եկեալ հասեալ էր վերստին թագաւորութիւն, իբրև ել Տէր և յարոյց զհաւատացեալս անուան իւրոյ. ընտրեաց զորդիս սրբոյ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց յազգ ընտիր և ի ժողովուրդ սեփական. որք ի հրապարակս թագաւորաց, ի մետաղս տանջանաց, ի գուռ մարտին թշնամեաց և ամենայն ուրեք ազադակէին և իբրև ի բերանոյ միոյ հնչեցուցանէին զձայն բարեպաշտական հաւատոցն. «Օրէնք աստուածային, ասէին, կայցէ թագաւոր ի վերայ ամենայնի. և ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս գատապարտութեան,»

«Զի ոչ եթէ, ասէին, ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիմք իբրև զտղայս, այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակտել և ի բաց ելանել ոչ այժմ և ոչ յապա և ոչ յաւիտեանս և ոչ յաւիտենից յաւիտեանս:»

Զայս վկայութիւն վկայեցին, որդեակք իմ, հարքն մեր երանելիք, վառեալք ի նախանձ սիրոյ սուրբ և առաքելական Եկեղեցւոյս յաւուրս անդ դառնաղէտ փորձութեանցն, որք հայէին ի կործանումն հաւատոցն որ ի Քրիստոս Յիսուս. Տէր ինքնին մարտեալ զմարտն հաւատոյ. Նոյն Նա եղև առաջնորդ սրբոց հարցն Աւոնդեանց և սրբոց զօրավարացն Վարդանանց. Նոյն Նա փչեաց զոգի իւր յերանելի և յերջանիկ հայրապետն, յաստուածիմաստ և ի հոգեգրեաց վարդապետն Եկեղեցւոյս մերոյ սրբոյ, որոց ամենեցուն ի մի վայր իմբելոց հակառակամարտ ձայն քարոզութեան լուցուցանէր զմոլորութիւնսն և ափ ի բերան առնէր զամենայն իմաստակարն, որք անուամբ Տեառն մերոյ օրէնս յօդէին նորս և կարծիս յերկրէին անպատեհս իբր ի լուսաբանութիւն ճշմարտութեանցն, զորս յստակագոյնս ուսուցանէ մեզ Հոգին Սուրբ բերանով մարգարէիցն և առաքելոցն սրբոց:

Ապաքէն Ս. Եկեղեցիս Հայաստանեայց ի վախճան անդ դարուն հինգերորդի համաշխարհական վկայութեամբ որդւոց իւրոց առաջին հանդիսացաւ ախոյեան և ընդդիմամարտ հեթանոսական մոլորութեանց և եղև աղբիւր անապական ամենայն կարգաց և աւանդութեանց առաքելականաց, յորս և յաւել ընթանալ դարուց ի դարս ցայսօր ժամանակի:

Իսկ զարեւմտէիցն որ զայնու ժամանակաւ քրիստոնէից զի՞նչ ասացից, որք բուռն հարին զընթացից և զնպատակաց հակառակ եղելոց վարդապետութեան Հոգւոյն Սրբոյ: Անդ ի յաճախել հակաճառութեանց ինչ, լինէր մարտնչիլ քրիստոնէից ընդ քրիստոնեայս, որք խռնէին ի կագս և ի կո՛ւլս կրօնականս վասն տիրապետութեանն իշխանականի, անդ և եպիսկոպոսացն Հռովմայ ձգտիլ յիշխանութիւն աշխարհային առ ի բռնանալ ի վերայ այլոց:

Եր երբեմն, զի և քրիստոնեայք արեւմտից առաջնորդեալ ընդ ձեռն նախնի ս. հարց, միով յօդիւ քրիստոնէական

սիրոյ և խաղաղութեան յօգեալք էին ընդ միմեանս և չերևէր ի միջի բազմալեզու և բազմուցեղ դասուց մարդկան ձգտումն ինչ՝ բայց միայն միոյ և եթ արտայայտութիւն ոգւոյ հեզութեան առ ամենեւին: Նւ թէպէտ ոմանք յեպիսկոպոսացն Հռովմայ երբեմն յաւակնէին իշխանականաւ վարիչ առ այլս վիճակաւ, սակայն ս. հարք եկեղեցւոյ, վառեալք ի նախանձ աւետարանական սիրոյ և հաւասարութեան, յանդիմանեալ կշտամբէին զայնպիսիան և հաստատէին ի միջի զոգի խոնարհութեան և զկարգ համապատուութեան: Այնպէս զի՛ մինչև իսկ ի վերջ կոյս դարուն վեցերորդի եպիսկոպոսն Հռովմայ Մեծն անուանեալ Գրիգորիոս, որ եպիսկոպոսականաւ և եթ շատանայր պարզ կոչմամբ և մերժէր յինքնէ զմտկանունդ պապ, կշտամբեալ իրատէր զեպիսկոպոսն կայսերական քաղաքին Բիւզանդիոյ՝ զՅովհաննէսն Պահեցոյ, զթեկնածուն տիեզերական պատրիարքութեան. զոր և յորդորէր, զի մի՛ ամբարտաւանիցի հակառակ վարդապետութեան Տեառն. «Որպիսի պատասխանիս տացէ Քրիստոսի՛ միոյ միայնոյ Գլխոյն Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ՝ այն, որ կամի ընդ անուամբ տիեզերական պատրիարքի հնազանդեցուցանել զամենայն անգամս Քրիստոսի. և որ ոչ իսկ հայր է, զիւրդ կոչիցի տիեզերական հայր քրիստոնէից» ասէր յայնժամ նախանձաւորն նախնական փառաց սրբոյ առաքելական Եկեղեցւոյ՝ մեծն Գրիգորիոս: Այլ ոչ ընդ երկար եղև ժամանակն այն. զի զինի դարու միոյ անցանելոյ՝ յաջողեալ լինէր եպիսկոպոսացն Հռովմայ հնարիւք իմն հասանիլ ի գահ արքայական և զօրու և զինու տիրել գաւառաց և ժողովրդոց՝ հակառակ բանից աստուածային Վարդապետին մերոյ, որ ասէ. «Գիտէք, զի իշխանք ազգաց տիրեն նոցա. և մեծամեծքն իշխեն նոցա. ոչ այնպէս իցէ և ի ձերում՝ միջի, այլ որ կամիցի ի ձէնջ մեծ լինիլ, եղիցի ձեր պաշտօնեայ. և որ կամիցի ի ձէնջ առաջին լինիլ, եղիցի ձեր ծառայորպէս Որդի մարդոյ ոչ եկն պաշտօն առնուլ, այլ պաշտել և տալ զանձն իւր փրկանս փոխանակ բազմաց»:

Աստանօր յաշխարհային ի տիրապետութեան իսկ եպիսկոպոսացն Հռովմայ է տեսանել ապաքէն չարիս, զորոց զմանինն ոչ ուրեք է գտանել ի ասարեգիրս պատմութեան Եկե-

ղեցւոյն Քրիստոսի: Անդ բոցացեալ խարոյկք հաւատաքննութեան. անդ կենդանամահ կոտանք և օպանութիւնք անձանց՝ իրր ի հերձուածօ եղելոց. անդ փրկելոցն արեամբ Կենարարին հեղձուքն արեան առ ոտս իշխանական աթոռոյ եպիսկոպոսաց և նուիրակաց Հռովմայ. անդ վաճառումն շնորհաց և որբութեանց և առհասարակ բարձումն ամենայն գլխոյ և խաղաղութեան ի շահ երկրաւոր տիրապետութեան գահուն Հռովմայ:

Ի կարգէ չարեացս այսոցիկ, որք ընդ ձեռն փառասիրական ձգտմանց աթոռոյն Հռովմայ մտին յաշխարհ քրիստոնէից, են ապաքէն և այնորիկ թուղթք և յիշատակաբանք, զորս հնարել հնարեցին արբանեակք Հռովմայ ի ստուգութիւն գլխաւորութեան եպիսկոպոսացն՝ պապ անուանելոյ՝ ի վերայ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի: Թուղթք կեղծք, որպէս յայտնի է ամենեցուն, և դաշինք սոսայօգք, յորո յաւէտ արծարծեալ լինին բանք՝ հակառակք աւետարանական ոչմարտութեանց՝ զկարծեցեալ գլխաւորութենէ սրբբազան առաքելոյն Պետրոսի և զանհիմն իրաւանց իբր փոխանորդաց նորին՝ եպիսկոպոսացն Հռովմայ՝ ի վերայ հաճօրէն հօտին Քրիստոսի: Զի, որպէս գիտեմք, Փրկիչն մեր հաւասար փչեաց յառաքեալսն իւր և ասաց ամենեցուն. «Առէք Հոգի Սուրբ. և զոր կապիցէք յերկրի, եղիցի կապեալ յերկինս, և զոր արձակիցէք յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկինս». և հաւասար ուխտեաց ամենեցուն նոցա ի միւսանգամ գալստեան իւրում նստիլ յերկոտառան աթոռ և գատել զերկոտասան ազգ Իօրայէլի: Ապա ուրեմն ոչ ումեք յաշակերտաց իւրոյ շնորհեաց Փրկիչն մեր առանձին իմն իրաւունս և արտօնութիւնս. և զոր ետ նոցա, ոչ երկրային ինչ էր իշխանութիւն ի վերայ մարմնոյ և կենաց մարդկան, այլ երկնային և հոգւոր ի փրկութիւն հոգւոց և ի լուսաւորութիւն մտաց: Ըստ այոմ՝ և սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց գիտէ և խոստովանի զամենայն առաքեալսն Քրիստոսի համապատիւս միմեանց և հաւասարս. ընդունի զնոսա զամենեւին իբրև զհաղորապետս աստուածային խորհրդոցն, յորոց ի ձեռն բացեալ և փակեալ լինին դրուք արքայութեան երկնից: Նմին իրի և զյաջորդութիւն նոցին

գիտէ ընձեռեալս նովին համապատուութեամբ և ոչ զոք կարգէ գեր ի վերոյ, և ոչ ևս ընդունի զսուրբ առաքեալն Պետրոս հիմն և գլուխ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի. զի, որպէս վկայէ Հոգին սուրբ բերանով երանելոյն Պօղոսի « Հիմն այլ ոք ոչ կարէ դնել քան զեգեալն, որ է Յիսուս Քրիստոս: »

Իսկ որոց ի կարծիս մտեալ իցէ մոլորութեան, իբրու թէ սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց լեալ իցէ երբէք ընդ իշխանութեամբ եկեղեցւոյն Հռովմայ, զՌաշանցն անուանեալ թուղթ առնուն ինքեանց ապացոյց ստուգութեան: Զգոյշ լերուք, սիրելիք, ի խմորոյ անտի պապականաց. զի ոչ իւրեք մարթ է հաստատել զգոյութիւն այնր թղթոյ ի հնումն. ի հռովմեականաց անտի հնարեալ է այն. զորոյ զկեղծիս և զստութիւն մարթ է տեսանել ի մտացածին պարունակութեանէ անտի և յոճոյ գրութեանն. զայս թուղթ առեալ ի ձեռին, մոլորեցուցանէին հռովմեականք զպարզամիտսն և զտգէտսն ի ժողովրդենէ, և զարգիս ևս հնարին մոլորեցուցանել:

Են, են արդարև լեալ ուխտագրութիւնք թագաւորաց Հայոց քրիստոնէից ընդ կայսերացն Հռովմայեցւոց, իմն Բիւզանդացւոց. և հայրապետք Հայոց իբրև խորհրդակիցք թագաւորաց մերոց և իբրև խնամակալք և պաշտպանք արքունական գահուն Հայաստանեայց ի դարս դարս եղեալ են յար ինմին ուխտի ընդ թագաւորաց իւրեանց: Այլ լուարուք, որդեակք իմ, և ունկն գիք բանից իմոց. չէին դաշինքք այդոքիկ և ուխտագրութիւնքդ յանուն հնազանդութեան Աթուոյն Հայաստանեայց ընդ իշխանութեամբ եպիսկոպոսին Հռովմայ: Եւ եթէ հայրապետք Հայոց վասն պաշտպանութեան հայրենեաց ձայնակիցք լեալ են թագաւորացն Հայոց և պահպանեալ են զխաղաղութիւն, այն ոչ ընդ Հռովմն էր և ոչ ընդ եպիսկոպոսունս Հռովմայ, այլ ընդ Բիւզանդացիս և ընդ կայսերսն Հռովմայեցւոց արևելից: Սակայն ի վախճան անդ դարուն հինգերորդի էանց հեռացաւ ի մէնջ և պատահումնն այն, և ետ տեղի նորոց հանգամանաց, յորս քաղաքական իշխանութիւն Հայոց բարձեալ եղև ի միջոյ, և եկեղեցականն այնուհետև բարձր ի գլուխ պանծայր ինքնուրոյնութիւն ըստ հարազատ շաւղաց՝ աւանդելոց մեզ յառաքելոց արքոց և ի մերոց լուսաւորչաց:

Եւ եթէ ի դարս ինչ ժամանակայ թշուառութեան ոմանք ի մերազնէից՝ յեկեղեցականաց և յաշխարհականաց՝ կարծիս ետուն ի հաստատել զստուգութիւն Ռաշանց անուանեալ թղթոյն, ոչ զի այնու խոստովանեցան զգլխաւորութիւն եպիսկոպոսոցն Հռովմայ, այլ զի յուշ ածցեն զնախնականն պատկեր սիրոյ եղբայրութեան քրիստոնէից առ միմեանս: Այսպէս գիտեմք և զվկայելն երբեմնսպէս ոմանց յեկեղեցականաց և յաշխարհականաց յետին ժամանակացս զգոյութենէ սուխտի ինչ միաբանութեան և Ռաշանց անուանեալ թղթոյ, զորոյ զիսկագիրն օրինակ ոչ ուրեք է տեսանել ապաքէն ի պատմութիւնս և ի յիշատակարանս Հայոց հնագոյն ժամանակաց, և զորս յայժմուսս իսկ գտանեմք ի գիրս ինչ Ագաթանգեղեայ պատմչի, ոչ ի վաւերականաց սակի համարիմք զօրինակս նոցին, այլ գիտեմք զայնոսիկ յերկբեալս ընդ ձեռն պապականաց Հայոց կամ օտարաց ի յետին ժամանակս տգիտութեան և ի խռովայոյզ հանգամանս անդուսիթուական շարժմանց ի վերջ կոյս դարուն չորեքտասներորդի:

Ընդ ստութեան Ռաշանց անուանեալ թղթոյն անհիմն են նոյնպէս և ճանապարհորդութիւն մեծի Լուսաւորչին մերոյ ընդ արքային Տրդատայ ի Հռովմ, և ձեռնագրութիւն Նորին ի սրբոյն Սեղբեստրեայ յեպիսկոպոսէն Հռովմայ: Մի լիցի ձեզ, սիրելիք, ի հրապոյրս անկանիլ այնպիսեաց իսկ առասպելանման աւանդութեանց արբանեկացն Հռովմայ, որք ճիգընթափ լինին ապացուցանել զհպատակութիւն Եկեղեցւոյ Հայոց ընդ իշխանութեամբ այլոյ իմն աթուոյ արտաքոյ աշխարհիս մերում:

Գիտասջիք ապաքէն, զի ի սկզբանէ անտի քրիստոնէութեան Հայոց ցվախճան դարուն մետասաներորդի ոչ ոք ի հայրապետաց Հայոց և ոչ այլք յեկեղեցականաց դարուցն նախնականաց պէտս արարեալ են երբէք դիմելոյ ի Հռովմ քաղաք ուխտի ազագաւ կամ ի ցուցանել զհպատակութիւն առ եպիսկոպոսն Հռովմայ կամ առ այլ ոք յեկեղեցականացն արևմտից: Նմանապէս և ի շրջանի անդ նշանակեալ ժամանակի չեն և չեն եղեալ ժողովք եկեղեցականք իբրև ի վկայութիւն զգլխաւորութենէ եպիսկոպոսին Հռովմայ և զկրտսերութենէ Եկեղեցւոյս մերոյ: Զգուշացուցանեմ զձեզ,

որդեակք իմ, ի մտորութենէ աստի յայսպիսւոյ, որ մտա-
ցածին զրպարտութիւն իմն է զՀայոց ժամանակին նախ քան
զգարն երկոտասաներորդ: Յո՛ւշ լիցի ձեզ և հաւաստի լե-
րուք, զի յաւուրց անտի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի ցղարն
երկոտասաներորդ չիք լեալ յարաբերութիւն հայրապետացն
Հայոց ընդ եպիսկոպոսունս Հռովմայ, այլ սկիզբն յարաբե-
րութեան նոցին ընդ ազգի մերում՝ եղև յաւուրս անդ
արշաւանաց Խաչակիր անուանեալ գնդից արեւմտից ի սուրբ
տեղիսն Երուսաղեմի՝ ազգեցութեամբ և նախաձեռնութեամբ
եպիսկոպոսացն Հռովմայ:

Եւ որ առաջին եղև ի հայրապետացն մերոյ, որ չողաւ-
յուխտ ի Հռովմ քաղաք և ընկալաւ մեծարանս յեպիսկո-
պոսէն Հռովմայ իբրև զհամապատիւ և զհաւասար ոք ի
կարգս եկեղեցականաց, այն Պահլաւունին էր Գրիգոր Բ.
մականուանեալն Մեծ Վկայասէր, որ ի վերջին ամս դարուն
մետասաներորդի աւանդեաց զՍթոռն Հայրապետական ի ձեռն
տեղապահի և ինքն ել ի շրջել յաշխարհս յաշխարհս այնր
ժամանակի՝ ի պատճառս թարգմանութեանց և վասն ան-
ձամբ զիորձ առնլոյ զկենաց այլոց քրիստոնէից արեւմտից:
Նոյն նա էջ ի Կիլիկիոյ ոչ միայն ի Հռովմ քաղաք, այլև
ի Վ. Պօլիս և յԵրուսաղեմ և յԱլեքսանդրիա և յայլ նշա-
նաւոր տեղիս քրիստոնէից այնր ժամանակի: Արդ՝ որպէս
աւանդեն մեզ պատմութիւնք և յիշատակարանք եկեղեցւոյս
մերոյ, ոչ ուրեք եթող նա ուխտ ինչ կամ դաշն. և չիք ի
նմանէ, որպէս և ի նախորդաց նորին, նամակ ինչ առ
եպիսկոպոսունս Հռովմայ սակա հպատակութեան և կամ
ոակա խոստովանութեան զհնազանդութենէ նախորդաց իւ-
րոց առ աթոռն Հռովմայ:

Գիտեմք սակայն և հաւաստի եմք ի պատմութենէ թա-
գաւորացն Հայոց Կիլիկիոյ, զի յետ սկզբնաւորութեան ար-
շաւանացն Խաչակրաց՝ Հայք՝ խնդամիտք ընդ յոյս ազատու-
թեան սրբոց տեղեաց և լցեալք հաւատով ի Քրիստոս Յի-
սուս՝ զնախնականն սիրոյ և զքրիստոնէականն եղբայրու-
թեան ցուցին առ արեւմտեայս զհանգէս պանծալի իբրև
մատուցին ձեռն օգնականութեան նոցա՝ պաշարելոց յամե-
նայն վասնգո ի շրջակայ ազգաց: Նախնիք մեր, հաստատեալք

ի բարձունս անդ Կիլիկիոյ, ելին զինեցան յանուս սրբոյ Աւե-
տարանին առ ի առաջնորդել անձանօթ զինւորելոյն յանուս
Խաչին Քրիստոսի, ընձեռելով նոցա և բազում նպաստ
նիւթականս յանձանօթ երկրի:

Արդ ակներև է, զի յընթացս դարուն երկոտասաներորդի
եղև առաջին յարաբերութիւն Հայոց ընդ քրիստոնէիցն հռով-
մէականաց և այն՝ թէպէտև յանուս քրիստոնէութեան,
սակայն առաւելապէս ընդ ձեռն իրաց քաղաքականաց, նա
մանաւանդ՝ յուսով հաստատելոյ ի Կիլիկիա զնոր իմն գահ
արքայական: Անդ եղեն արդարև ի կողմանէ իշխանացն Ռու-
բինեանց բանակցութիւնք և հրեշտակութիւնք, յորս՝ խըն-
դիրք քաղաքական գերիշխանութեան և ինչ ինչ պայմանք
հնազանդութեան, յուզեալք ի կողմանէ եպիսկոպոսացն
Հռովմայ, մերթ յարգելիք եղեն և մերթ խոտելիք. այլ
սակայն՝ զինչ և ենն, չեն այնորիկ փոխանակութիւնք կար-
ծեաց ի կարգի կրօնական և նուիրապետական խնդրոց, զի
եկեղեցիս Հայաստանեայ ըստ ամենայն մասանց կազմու-
թեան իւրոյ՝ մանաւանդ թէ և վարդապետութեան՝ յաւել
ընթանալ անկախ յայլոց ի նմին իսկ ինքնուրոյնութեան,
յորում էրն յառաջքան զգարն երկոտասաներորդ: Չայս
տեսանեմք յամենայն իրս եկեղեցական ժողովոց և հայրապե-
տական թղթոց, ևս և համայն աստուածապաշտական կարգաց
և ծիսից համօրէն քրիստոնէիցն Հայոց՝ սկսեալ յաւուրց անտի
արշաւանաց Խաչակրաց ցայսօր ժամանակի: Բարերարութիւնք
աթոռոյն Հռովմայ առ իշխանս Կիլիկիոյ՝ ընկալեալք յարգա-
նօք և երախտագիտութեամբ՝ չեղեն բաւական ի խախտել
զանկախութիւն և զինքնուրոյնութիւն եկեղեցւոյս մերոյ:

Եւ թէպէտ մեքենայութեանցն Հռովմայ մերթ ընդ մերթ
յաջողեալ լինէր՝ ընդ ձեռն իշխանաց և թագաւորացն Հայոց
Կիլիկիոյ տալ գումարել ժողովս ինչ եկեղեցականս, սակայն
չէին ժողովքն այնորիկ ի կարգի վաւերական գումարմանց
սրբոց հարց եկեղեցւոյն Հայոց և ոչ ընկալաւ երբէք սուրբ
եկեղեցիս մեր զորոշմանց նոցին զկանոնսն իբրև պարտա-
ւորականս ինչ, այլ անդէն և անդ խոտեալ մերժեաց բազ-
մաթիւ թղթովք, մանաւանդ թէ և յաւելտ առանց կիրառու-
թեան թողով զայնոսիկ: Ի սակի այդպիսեացդ են և բըռ-

նազբօսեալ ժողովք Ստոյ և Ստանայի՝ յիշատակեալք ի շրջաբերականի քահանայապետին Լեւոնի ժԳ:

Եւ զոր շահեցաւն աթոռ Հռովմայ յորոգայթադիր արբանեկաց իւրոց, եկելոց ի Կիլիկիա և ի Հայո, ի դարս անդ ժամանակաց ծանու և անբերելի նեղութեան ազգիս մերոյ՝ սկսեալ յԺԳէն և այսր, ոչ հայէր ի պայծառութիւն ինչ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի և յաճեցումն կենդանի հաւատոցն՝ որ ի Տէր, այլ ընդ հակառակն ի վտարումն և ի պառակտումն հօտին Քրիստոսի, և ի հեղումն անմեղ արեանց՝ յաւէտ ևս և դառն արտասուաց այնոցիկ, որք ցայն օր ժամանակի կէին ի հոգեկանն անդորրութեան ի ծոց սրբոյ Եկեղեցւոյս մերոյ: Քիտելի լիցի ձեզ, սիրելիք, զի ի բազմադէտ պատահմանցս աստի յայսցանէ եղև շփոթութիւն մեծ ի հօտիս մերում. և որք ելինն ի ծոցոյ մօրս մերոյ լուսոյ սրբոյ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, մատնեցան ի դատապարտութիւն խզի իւրեանց: Յո՛ւշ լիցի ձեզ, որդիակիք իմ, օրինակ Հայոց բնակելոց ի Լեհս. էր երբեմն, զի յանուն նոցա պանծային քաղսքք և աւանք փարթամացեալք և սքանչանային օտարք յոյժ յոյժ ընդ ջերմեռանդն աստուածապաշտութիւն և ընդ առաքինի բարս գաղթականացն Հայոց. այլ արդ՝ ո՛ւր են յիշատակք նոցին. շնորհիւ որոգայթիցն Հռովմայ, աւա՛ղ յընթացս կարճատեւ ժամանակի ջնջեալ եղև անուն նոցա ի շրջանէ հայազգութեան և եղեն նոքա իբրև զփոշի ցնդեալ յօդս անլայր և աննեցուկ ամենեին: Այսպէս վիճակեցաւ և բազմաւ այլոց ազգաց, յառաջն եղելոց ի ծոց Եկեղեցւոյն Հռովմայ, յորոյ ի բռնութեանցն և ի մոլորամիտ վարդապետութեանցն եղև բազմանալ նորանոր հերձուածոց ի քրիստոնեայս արեւմտից:

Արդ չե՛ն այսոքիկ ամենեքին բոււական ի ցուցանել թէ եպիսկոպոսն Հռովմայ ոչ զլոյս և ոչ զկենդանի հաւատ որոնէ, այլ զգերիշխան բռնակալութիւն իւր ի վերայ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի: Եթէ լուեսցեն մարդիկ ի պատմել զխոտորագնաց անցելոյն Հռովմայ, ոչ ներկայս իսկ առաջի աչաց մեր զնէ, զորս ի վնաս Եկեղեցւոյն Քրիստոսի նիւթէ աթոռն Հռովմայ վասն փառաց և աշխարհային մեծութեան իւրոյ: Ե՛րբ քարոզեաց Փրկիչն մեր գիտել զմարդն

անսխալական և առանց մեղաց, որպէս աթոռն Հռովմայ քարոզէ. ո՛րք յառաքելոց նորին և յաշակերտաց պատուէր ինչ աւանդեաց առ հաւատացեալս վասն դաւանելոյ զեպիսկոպոսն Հռովմայ արժանի այնպիսւոյ պատուոյ և փառաց, որ Տեառն Ամենակալին է անկ. յո՛ր գիրս կամ՝ յորո՛ւմ դարու վարդապետեաց որ զայնպիսի իմն մոլար վարդապետութիւն, զոր սահմանեաց ժողով եկեղեցւոյն Հռովմայ յամին 1869: Արդ լուարո՛ւք, որդեակիք իմ, առ ի՛նչ եգաւ սահման այսպիսի. վասն խաղաղութեանն արդեօք աշխարհի կամ վասն փրկութեան հոգւոց մարդկան: Քա՛ւ և մի լիցի ձեզ զմտաւածել զայսպիսի ինչ. վկայեն իրք ժամանակիս, ծագեալք առ հասարակ յաշխարհս յաշխարհս Եւրոպիոյ յերեսաց ինչ ինչ ոտնձգութեանց և պէսպէս յաւակնութեանց եպիսկոպոսացն Հռովմայ. այլ զի՛ երկարեցից զբանս զայլոց ազգացաւադիկ առ ձեզ են բաժանելոցն ի մերազնէից ժողովրդականաց հռովմէականաց յիշատակարանք և իրակութիւնք ժամանակակիցք. ո՛րք բաժանեաց զորդի ի հօրէ և զքոյր յեղբօրէ և վրդովեաց զկենցաղ խաղաղակեաց քրիստոնէիցն, ի Կ. Պօլիս և ի գաւառս նորին բնակելոց, և կնքեաց անուանս կուսակցութեանց նորանշան խմբից և խմբակաց ի ծոց հռովմէականութեանն աճեցելոց: Ո՛չ այս ամենայն արգասիք են ջանից արբանեկացն Հռովմայ, որք հետամուտ են ի հաստատել ի միտս մարդկան զկարի անհեթեթ գաղափար, թէ անսխալական է քահանայապետն Հռովմայ և անբողբոլիք են հրամանք նորին:

Եւ չե՛ն արդեօք յաւուրս մեր ի նոյն շաւիղս գայթակղութեան արբանեակքն Հռովմայ, որք յանդգնեալ հանին, հրատարակեցին թուղթ շրջաբերական ի քահանայապետէն Հռովմայ, առ ի հրապուրել զորդիս սրբոյ Եկեղեցւոյս մերոյ ի ծոց հռովմէականութեան: Առ ի՛նչ արդեօք հային միտք մոլորեցուցչացն, որք ելանեն թղթով խռովել զհօս աստուածային Հովուապետին մերոյ Քրիստոսի, որ զերկնայինն իւր շնորհեաց զխաղաղութիւն, և գան վերստին ի մարմինս թշնամականս տրսհել զայն, որ միացեալն է ի Քրիստոս Յիսուս հաւատով Ամենասուրբ Երրորդութեան: Միթէ համարիցին պաշա՛օն մատուցանել Աստուծոյ՝ ի մտա-

նելն իւրեանց յագարակ ճշմարիտ վարդապետին և ի սերմանելն անդ զորումն չար. զի բերանով քահանայապետին իւրեանց զՀայս մոլորեալս քարոզին և ստուծիւնս յօղեն անվայելս, տալով հրատարակել ի թղթի անդ, թէ Հայք՝ ժողովուրդք սրբոյ Եկեղեցւոյ մերոյ՝ ծագմամբ և անուամբ համակիցք Հայոց հռովմէականաց՝ կարօտք ինչ են խելամուտ լինելոյ առ ի վերահաստատել զայն իսկ միութիւն ընդ Հռովմայ, յորմէ հեռացեալ են նախնիք իւրեանց: Եւ որ չարագոյն ևս է, քահանայապետն Հռովմայ տայ գիտել ի ձեռն արբանեկաց իւրոց, թէ մտանելն Հայոց ի ծոց եկեղեցւոյն Հռովմայ եղիցի պատճառ ոչ միայն յաւիտենական փրկութեան հոգւոց, այլև բարօրութեան կենաց և առ հասարակ ամենայն ցանկալի բարեաց աշխարհի: Թողումք ասել, զի բանք քահանայապետին Հռովմայ ոչ յայն և եթ յանգելանեն, այլ հային և առ այլ քրիստոնեայս աշխարհի, զորոց պատուիրէ աղօթել, որպէս զի յետ դարձին Հայոց ի կարծեցեալն միութիւն, և այլ ամենայն ժողովուրդք, որք զՔրիստոս պաշտեն, դարձցին ի ծոց եկեղեցւոյն Հռովմայ, յորմէ մեկնեալք են:

Հարկ ինչ իցէ ապաքէն յանդիման առնել որդւոցդ Սրբոյ Եկեղեցւոյս մերոյ զհակասութիւնս բանից քահանայապետին Հռովմայ, որք ակներևք են ամենեւին. այլ սակայն ասացից՝ առ ի ցուցանել ձեզ զճշմարտութիւնն: Քրիտելի է նախ, զի ոչ ամենայն եկեղեցիք քրիստոնէից եղեալ են ի ծոց հռովմէական եկեղեցւոյն, այլ այնոցիկ և եթ, որք թօթափեալ զլուծ բռնակալութեան Հռովմայ, ելին արտաքոյ քան զգաւիթն նորա. իսկ Հայք, որպէս և այլք ի քրիստոնէից ժամանակիս, ոչ երբէք եղեալ են ընդ իշխանութեամբ եկեղեցւոյն Հռովմայ, ոչ ի դարս նախնականս և ոչ զինի այնոցիկ ցներկայս իսկ, որպէս ցուցաւ ի վերոյ. ուստի՝ և ոչ երբէք կարօտացեալ են կամ կարօտանայցեն իսկ խելամուտ լինելոյ առ ի յրնորել զմիութիւն ընդ այլոց եկեղեցեայ: Եւ երկրորդ, ոչ գիտեմք և ոչ խոստովանիմք բնաւ, եթէ հաւատափոխութիւնք յեկեղեցւոյ Քրիստոսի լեալ իցեն երբէք օգտակարք և պատճառք ինչ աշխարհային բարեաց ազգաց և ազանց: Ո՞ր գովեաց զՄեհ-

րուժանն Արծրունի և զՎասակն Սիւնի և զամենայն ուրացողս ընդ նոսին. ո՞րք բարձրացոյց զյիշատակ անուան Յովհաննու Քոնեցւոյ, զԱղթարմայից, զՈւնիթուաց և զամենայն խռովարար ընկերաց նոցին և զհետեւողացն. ո՞րք ուրուք յաջօ մեծ ոմն թուիցին Նիկոլն ուրացող և հետեւողք նորին: Ո՞րք առանց կարեկցական արտասուաց յիշեցէ զանուն և զյիշատակ այնոցիկ խորդացելոցն ի մէնջ, որք զհայրենեացն թողեալ զպանծալի յիշատակ, զազգայնութեանն թողեալ զարժանապատուութիւն և զեկեղեցւոյ իւրեանց զինքնուրոյնութիւն, մտին ընդ լծով ծառայութեան օտարաց: Աղէ՛ ցուցէք ինձ զշահս վաստակոց նոցա: Այլ թողցուք զանձինս, յիշատակ որոց ճմլէ զսիրտ մեր և դառնացուցանէ զոգիս: Աղէ՛ ասացեն մոլորեցուցիչքն, որոյ ազգի և որմում հասարակութեան առթեաց բարիս ազգակործանն վատիկան. զի՞ է, զի ամենայն քրիստոնեայ ազգք՝ հպատակք անգամ հռովմէական եկեղեցւոյ՝ երեսս դարձուցանեն ի պաշտօնէից նորին, արտասահման առնեն ի միջոյ իւրեանց զգասս դասս վանականացն հռովմէականաց, և որ մեծն է քան զամենայն, զնոյն ինքն զքահանայապետն նոցին՝ զանսխալականն և զաշխարհակալն կարծեցեալ՝ թողուն ի կարօտութեան մեծի, մինչև զիմել նորա ի պաշտպանութիւն թագաւորաց և իշխանաց, որք ըստ հռովմէական վարդապետութեան, գուրով արտաքոյ գաւթին Հռովմայ, զուրկք համարին ի շնորհաց փրկութեան: Յո՛ւ լիցի ձեզ, սիրելիք իմ ի Տէր, զի զոր խոստանան արբանեակք Հռովմայ ըստ հոգեկան բարեաց, զնոյնն մատակարարէ մեզ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց բիւրապատիկ առաւելութեամբ. իսկ զոր ինչ խոստանան ըստ աշխարհային բարեացն, զայն ամենայն լիապէս վայելեմք մեք յառատ ողորմութենէ թագաւորաց մերոց. միայն թէ մի լիցի մեզ թերանալ ի հաւատարմութենէն, զոր նախնիք մեր՝ ազատք ի հաւատոյս՝ ծառայեցին քրիստոսասէր Կայսերացն Ռուսաց, մեծազօր Սուլթանացն Սամանցւոց և արեգակնափայլ Արքայիցն Պարսից, որք ամենեքեան ոչ իմիք կարօտացեալք են, բայց միայն հաւատարիմ հպատակութեան և միամիտ ծառայութեան: Ապաքէն հաստատուն կալարուք զհաւատս ձեր ի Քրիստոս և մի խո-

1032-2014

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՄԱՐ

տորեսըիք ի շաւղաց անտի հարցն մերոց. «Տուք զկայսերն կայսեր և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ», խրատ բարի տայ ձեզ սրբազան առաքեալն Պօղոս. «Ամենայն անձն, որ ընդ իշխանութեամբ է ի հնազանդութեան կացցէ, քանզի ոչ յուստեք է իշխանութիւն, եթէ ոչ յԱստուծոյ, և որք ենն՝ յԱստուծոյ կարգեալ են»: Եւ միթէ մարթ ի՞նչ իցէ վաճառել զհաւատս ընդ բարեաց աշխարհի: Ո՞չ ապաքէն Փրկիչն մեր իւրոց աշակերտաց պատուիրեաց. «Մի այսուհետեւ հոգայցէք և ասիցէք. զի՞նչ կերիցուք կամ զի՞նչ արբոյժք կամ զի՞նչ զգեցուք, զի զայդ ամենայն հիթանոսք խնդրեն, քանզի գիտէ Հայրն ձեր երկնաւոր, զի պիտոյ է ձեզ այդ ամենայն: Խնդրեցէք նախ զարքայութիւնն Աստուծոյ և զարգարութիւնն նորա և այդ ամենայն յաւելցի ձեզ»:

Արդ՝ որ միացեալքդ էք միով Տէրամբ Յիսուսիւ Քրիստոսիւ ի հաստատութիւն հաւատոյ ընդ հովանեաւ Առաքելական Աթոռոյս Կաթողիկէ Սրբոյ Էջմիածնի, դասք պաշտօնէից և երանք ժողովրդոց, ի միտ առէք զպատգամս Հողոյն Սրբոյ, զորս աւանդեցի ձեզ ի խրատ և ի զգուշութիւն ապագայիցն: Դարք և ժամանակք անցելոցն վկայեն դանօրինակ աստուածսիրութենէ և զբարեպաշտութենէ նախնեաց մերոց: Պարծանք որդւոց՝ հարք, ասէ իմաստունն: Մի լիցի ի մոռացօնս արկանել զպարծանս մեր զհիմնադիրսն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ զսուրբ առաքեալսն զԹադէոս և զԲարթոլոմէոս և զսուրբ Լուսաւորիչն մեր Գրիգոր և զամենայն հետեւոյս նոյին: Նոյն Տէրն, որ պահեաց և բարձրացոյց զհարս մեր նախնիս, նոյն նա պահպանեցէ և բարձրացուցէ զմեզ ի փառս և ի պատիւ Անուան Իւրոյ: Նոյն նա պահեցէ զմեզ յորոգայթից թշնամւոյն՝ յերեւելեաց և յաներևութից, եթէ ոչ վրիպիցուք ի շաւղաց արդարութեան և ի լուսոյ ճշմարտութեան:

Արդ՝ առ ձեզ են բանքս, սրբազան պաշտօնակիցք և ծառայակիցք իմ ի Քրիստոս, որք դիտապետքդ էք Տանն Կիլիկիոյ և Աղթամարայ, որք պատրիարքունքդ էք Ս. Երուսաղեմայ և Կոստանդնուպօլսոյ, որք առաջնորդքդ էք համօրէն վիճակաց Հայոց և վանօրէից և քարոզիչքդ Բանին կենաց յամենայն

Եկեղեցիս Հայաստանեայց. արթուն լերուք և զգոյշ կացէք անձանց և ամենայն հօտիդ, յորում եզ զձեզ Հոգին Սուրբ տեսուչս հովուել զժողովուրդ Տեառն»: զի մի գայլք ապականիչք, ծպտեալք ի զգեստս ոչխարաց, մտցեն ի փարախ ճըճարտութեան: Զանազարուք հանապազօր վտարել ի մտաց և ի սրաից ամենեցուն որդւոց մերոց սիրելեաց զամենայն զկարծիս մոլորութեան, որք ի ճարտարմտութենէ օտարաց սպրդեալ ապականեն զբարս հաւատացելոց. հնչեցուցէք ի լուր ամենեցուն մերազնէից, բաժանելոցն ի մէնջ, զփողն փրկութեան և զճարտութեան և կոչեցէք ի գաւիթ Փրկչին մերոյ ի սուրբ փարախն Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց. յարուցեալ պնդեցէք զմէջս ձեր գօտեաւ ճշմարտութեան և ի բաց քերեցէք զամենայն ստութիւնս, յօտարաց անտի բարդեալս ի վերայ անբիծ և անարատ Սրբոյ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց:

Իսկ մեք համբառնալով զձեռս ի յերկինս, մաղթեմք ի Քահանայապետէն յաւիտենից՝ ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ, զի զԱռաքելական Սուրբ Եկեղեցին Հայաստանեայց՝ և զհիմնարկեալն Իւրեւ զԱթոռ Քահանայապետութեան Հայոց զՄայր Տաճարս Կաթողիկէ Սրբոյ Էջմիածնի՝ հանդերձ հրաշալի վանօրէիւք և վկայարանօք ի հաստատութեան և ի պայծառազարգութեան պահեցէ. զհօգեկան կարողութիւնս հոգեւորական դասուց մերոց, որք մատակարարք են աստուածային խորհրդոց, հզօրեղապէս կազդուրեցէ առ ի անազարտ պահպանել յեկեղեցւոյ զկարգս և զկանոնս՝ աւանդեալս մեզ ի նախկին Լուսաւորչացն մերոց և ի Հօրէն մերմէ՝ ի Սրբոյն Գրիգորէ Լուսաւորչէ. տացէ Տէր բան բաւական ի բերանս շնորհազարդ քարոզչաց և համօրէն եկեղեցական պաշտօնէից մերոց առ ի սիրայորդօր համոզանօք հրաւիրել զսարտուցեալսն ի ստեանց հարազատի մօրն իւրեանց՝ Սրբոյ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց՝ դառնալ անդրէն ի գիրկ Նորին գթութեան. զմեծ խնամակալսն ազգիս մերոյ՝ զՕգոստափառ Կայսրն ամենայն Ռուսաց, զՎեհափառ Սուրբառն Թուրքիոյ և զԱրեգակնափայլ Շահն Պարսից Տէր Աստուած ընդ հովանեաւ ամենազօր Աջոյն Իւրոյ պահպանեցէ. և ի կնիք մերոց բանից մաղթեմք յամենաբա-

Լական ողորմութենէն շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ՝ զի՛ զօրհնեալ
ազգն Հայոց՝ որ ի սփիւռս աշխարհաց՝ պահպանեսցէ ի բա-
րօրութեան, ի խաղաղութեան և ի բարոյականն միութեան ի
փառս մեծի Անուան Իւրոյ յո՛րմ և միշտ և յաւիտեանս
յաւիտենից ամէն:

ՄԱԿԱՐ

ԿԱՌՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Տուեալ ի չորրորդ ամի Հայրապետութեան մերոյ
յՅ Դեկտեմբերի 1888 ամի Փրկչական
և յազգային թուականութեան ՌՅԼԸ

Թիւ 471

Ի Ս. Էջմիածին:

30120

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0626458

67

29 MAY 2013

30170